

**TRADHISI NYADRAN MAKAM MBAH SENTONO LAN OWAH-
OWAHANE ING DESA NGRENDENG, GONDANG, TULUNGAGUNG**

E-JOURNAL

**Dening:
RIZCHA DWI PUSPITANINGRUM
15020113045**

**UNIVERSITAS NEGERI SURABAYA
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
JURUSAN BAHASA DAN SASTRA DAERAH
2020**

TRADHISI NYADRAN MAKAM MBAH SENTONO LAN OWAH-OWAHANE ING DESA NGRENDENG, GONDANG, TULUNGAGUNG

Rizcha Dwi Puspitaningrum

S-1 Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya
rizchapuspitaningrum@mhs.unesa.ac.id

Dr. Surana, S.S., M.Hum

Dhosen Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono salah sawijine folklor setengah lisan kang ana ing Desa Ngrendeng, Kec. Gondang, Kab. Tulungagung. Tradhisi iki ditindakake minangka wujud ngungkapake rasa syukur warga desa Ngrendeng marang Gusti Kang Maha Kuwasa lumantar Mbah Sentono.

Underan panliten ing panliten iki, yaiku: 1)Kepriye mula bukane TNMS? 2)Kepriye tatalakune TNMS? 3)Apa wae ubarampe TNMS kang ditindakake ing makam lan omah? 4) Kepriye makna sajrone TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah, 5) Apa piguna kang kinandhut sajrone TNMS?, 6) Kepriye owah-owahan kang ana ing sajrone TNMS? Ancase panliten iki: 1) Ngandharake ngenani mula bukane TNMS, 2) Ngandharake tatalaku TNMS kang ditindakake ing makam omah, 3) Ngandharake ubarampe TNMS kang ditindakake ing makam lan omah, 4) Ngandharake pigunane TNMS, 5) Ngandharake owah-owahan kang ana ing sajrone TNMS. Panliten iki kalebu panliten budaya kang nggunakake metode *deskriptif komparatif*. Dhata-dhata kang diasilake arupa dhata-dhata lisan lan tulisan kang diolahake saka asil kagiyatan observasi, wawancara, lan dhokumentasi.

Asil saka panliten iki nuduhake yen TNMS iki diwiwiti nalika ana pawongan kang dadi cikal bakal anane desa Ngrendeng yaiku Mbah Sentono Sari. TNMS ing desa Ngrendeng ngalami owah-owahan panggonan, yaiku ana kang nindakake ing makam lan ana kang nindakake omah. TNMS ing makam diwiwiti kanthi cara nyepakake ubarampe kang dibutuhake, banjur nyekar, lan dipungkasi kenduren. Dene TNMS ing omah diwiwiti nyepakake ubarampe kenduren ing omah, dipungkasi nyekar ing makame Mbah Sentono. Ubarampe kang dibutuhake yaiku ambeng sekul suci ulam sari, pisang raja, jenang, mule metri, buceng kuwat, kembang setaman, cok bakal, dupa lan damen. TNMS iki ngalami owah-owahan amarga anane faktor agama kang mlebu ing desa Ngrendeng.

Tembung wigati : Tradhisi nyadran, Budaya, Owah-owahan

PURWAKA

Bab purwaka mujudake bab-bab kang wigati sajroning panliten. Bab purwaka iki njlentrehake ngenani landhesan panliten, undherane panliten, tujuwan panliten, paedah panliten, lan wewatesane panliten.

Landhesan Panliten

Kabudayan dhaerah minangka asil saklompok manungsa kang kaiket dening kesadharan, rasa idhentitas lan anane rasa ngupaya nyawijikake budaya kang ana ing dhaerahe supaya ora ilang lan terus ngrembaka. Sajrone masyarakat Indonesia, kabudayan nduweni ciri khas kang beda-beda ing saben dhaerahe. Mula kabudayan Indonesia bisa digolongake saka anane ciri khas kasebut.

Sawijine kabudayan dhaerah kang isih ngrembaka lan disengkuyung dening masyarakat yaiku kabudayan Jawa. Sri Wahyu Widayati lan Suwarni (2015:3) njlentrehake yen masyarakat Jawa minangka masyarakat kang paling akeh cacahé antarane suku-suku liyane ing Indonesia iku nduweni kabudayan kang heterogen. Maneka warna kabudayan Jawa kasebut bisa dideleng saka logat/dialek basa Jawa, unsur panganan, upacara-

upacara adat, kesenian, rakyat, seni swara, sandhangan lan liya-liyane. Kabudayan Jawa lan masyarakat panyengkuyunge ora bisa dipisahake, mula kabudayan Jawa isih akeh lan tetep ngrembaka nganti samange. Saka anane maneka warna kabudayan Jawa kasebut bisa nuwuhake anane kabudayan lokal ing saben-saben dhaerah kang ana ing pulo Jawa.

Sudikan (2001:5) ngandharake kabudayan lokal yaiku wujud kagiyatan-kagiyatan panguripan saka warga kang wis dadi bageyane masyarakat kang kasusun luwih saka sasuku bangsa. Saengga kagiyatan kasebut nduweni pranata-pranata sosial kang sumbere saka kabudayan-kabudayan suku bangsa asline lan uga ing saperangan bab bisa mangaribawani kabudayan nasional. Kabudayan lokal minangka gambaran saka maneka warna budaya kang ana ing dhaerah tartamtu lan dadi sawijine idhentitas masyarakat ing dhaerah kasebut.

Salah sawijine sub-kabudayan lokal yaiku kabudayan kang ana ing kabupaten Tulungagung. Kabudayan kang awujud tradhisi ing kabupaten Tulungagung lan kalebu budaya lokal yaiku Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono utawa bisa dicekak

TNMS ing desa Ngrendeng, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung. Tradhisi kasebut kalebu warisan budaya kang wis turun-temurun saka leluhur lan isih dilestarikake nganti saiki. Masyarakat ing kabupaten Tulungagung iki isih nggugemi lan nguri-uri kabudayan kang ana ing dhaerahe. Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono iki nduweni pangaribawa kang gedhe tumrap masyarakat desa Ngrendeng. Masyarakat Ngrendeng percaya menawa kekarepan bisa kasil yen nindakake *ritual* kasebut kanthi cara dedonga ing makame Mbah Sentono.

Tradhisi nyadran iki umume ditindakake nalika ana warga desa kang arep nduwe gawe, bersih desa, utawa labuh pari. Ing panliten iki amung dijupuk tradhisi nyadran kang ditindakake sadurunge nduwe gawe. Masyarakat desa Ngrendeng percaya yen sakebehe panguripane ora bisa uwal saka anane pepundhen Sentono Sari. Senajan Mbah Sentono iku wis tilar donya nanging masyarakat percaya yen desa Ngrendeng iki isih tetep aman lan damai nganti saiki uga amarga anane Mbah Sentono. Mula krana bab kasebut, masyarakat desa Ngrendeng ora ana kang ninggalake tradhisi kang wis turun temurun wiwit biyen. Saka asil panliten iki, masyarakat percaya yen ora nindakake tradhisi nyadran iki, mula Mbah Sentono ora bakal menehi palilah saengga adicara kang bakal ditindakake kasebut bisa lumaku ora samesthine. Mula, masyarakat Ngrendeng terus nindakake tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang wis turun temurun iki kanthi donga miturut kapercayane dhewe-dhewe nanging nduweni tujuwan kang padha yaiku njaluk keslametan nalika nindakake sawijine adicara saengga bisa diadohake saka bebaya utawa sukerta.

Supaya luwih gamblang lan ngerti ngenani TNMS, ing panliten iki bakal dijlentrehake bab mula buane TNMS, tatalaku, ubarampe, maknane tatalaku lan ubarampe, pigunane lan owah-owahane TNMS. Panliten TNMS iki bakal dititengi nggunakake titingan budaya. Panliten iki bakal ngonceki apa kang ana ing sajrone TNMS ing antarane yaiku ngenani wujud, makna lan simbol sajrone tatalaku lan ubarampe tradhisi, piguna lan uga owah-owahan apa wae kang ana ing sajrone tradhisi kasebut. Saengga saka panliten iki, pamaca bisa mangeruhi ngenani TNMS wiwit mulabukane nganti apa owah-owahan kang ana ing sajrone TNMS iki.

TNMS kang ana ing desa Ngrendeng iki nduweni pangaribawa kang gedhe tumrap panguripane masyarakat panyengkuyunge, mula tradhisi iki yen bisa ora nganti ilang lan kudu tansah dilestarekake kanthi cara kudu terus ditindakake nalika anane wong kang arep nduwe gawe. TNMS iki nuwuhake kapercayan marang masyarakat ing desa Ngrendeng yen nindakake tradhisi iku bisa ndadekake slamet saengga apa kang dadi kajate wong kang nduwe kajat bisa lancar tanpa ana apa-apa. TNMS iki uga nduweni ubarampe lan maknane sajrone tradhisi nyadran iku. Sakabehe ubarampe kang ana minangka alat panyuwunan marang Gusti Kang Maha Kuwasa.

Jaman kang wis ngrembaka kaya saiki, bisa nduweni pangaribawa gedhe tumrap ngrembakane tradhisi ing sawijining dhaerah. Tradhisi kang wis ana kasebut bisa ngalami owah-owahan. Kadang kala amarga pangrembakane jaman iku, owah-owahan tradhisi bisa gedhe banget, nanging uga ora sithik kang ora kena pangaribawa saka jaman kang modern iku. Anane owah-owahan kasebut uga ndadekake panemune masyarakat ngenani sawijine tradhisi uga owah. TNMS iki uga ngalami owah-owahan saka mlebu agama Islam ing Desa Ngrendeng nalika iku. Pangrembakane agama Islam uga mangaribawani tumrap pamikirane warga desa ngenani tradhisi nyadran kasebut. Nanging anane owah-owahan iku ora ngilangi utawa ngowah-owahi makna lan piguna tumrap bebrayan mligine ing desa Ngrendeng.

Saka panliten iki dikarepake supaya masyarakat Jawa bisa luwih mangerteni makna kang kinandhut sajrone tradhisi-tradhisi Jawa. Mligine kanggo masyarakat desa Ngrendeng supaya luwih bisa ngerteni pentinge TNMS kasebut tumrap panguripane masyarakat desa Ngrendeng, supaya ora mung bisa nglakoni wae tanpa ngerti maknane lan bisa diterusake nganti mbesuk lumantar tuturan saka leluhur-leluhure. Salah sawijine paedah saka panliten iki yaiku minangka perwujudan kanggo upaya nguri-nguri lan nglestarekake budaya Jawa supaya ora mungkret lan kalindhah kabudayan manca sahingga tetep bisa ngrembaka.

1.1 Underaning Panliten

Adhedhasar lelandhesan panliten ing ndhuwur, bisa didudut underan kang kaya mangkene, yaiku:

- 1) Kepriye mula buane Desa Ngrendeng lan Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono?
- 2) Kepriye tatalakune TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah?
- 3) Apa wae ubarampe sajrone TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah?
- 4) Kepriye makna sajrone TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah?
- 5) Apa wae piguna TNMS tumrap masyarakat?
- 6) Kepriye owah-owahan kang ana ing sajrone TNMS?

1.2 Tujuwan Panliten

Adhedhasar underan panliten ing ndhuwur, mula tujuwan panliten iki yaiku:

- 1) Ngandharake ngenani mula buane Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono.
- 2) Ngandharake tatalaku Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam lan ing omah
- 3) Ngandharake ubarampe sajrone Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam lan ing omah
- 4) Ngandharake makna sajrone Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam lan ing omah.
- 5) Ngandharake pigunane Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono tumrap masyarakat

- 6) Ngandharake owah-owahan kang ana ing sajrone Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono

1.3 Paedah Panliten

Asil panliten ngenani Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono ing Desa Ngrendeng, Gondang, Tulungagung iki nduweni paedah yaiku:

- 1) Nambahi pamawas lan kawruh ngenani Tradhisi Nyadran.
- 2) Nglestarekake kabudayan Jawa saka warisan para leluhur supaya tansah ngrembaka.
- 3) Kanggo dhokumentasi, mligine kanggo masyarakat Desa Ngrendeng, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung ngenani kabudayan kasebut supaya tansah dijaga lan diuri-uri.
- 4) Owah-owahan cakakan diandharake amarga nduweni paedah supaya mangerteni pambédane antara jaman biyen lan saiki.

1.4 Wewatesan Panliten

Wewatesan panliten ing kene nduweni tujuwan supaya panliten iki bisa luwih fokus lan ora uwal saka punjere panliten lan tetep gayut karo irah-irahane panliten sarta panjlentrehane ora teka ngendi-ngendi. Wewatesan panliten iki winates ngandharake Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono ing Desa Ngrendeng, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung yaiku kepriye sejarane, tatalakune, ubarampene lan maknane, pigunane, sarta owah-owahan budayane. Basa sajrone panliten iki nggunakake Basa Jawa Ngoko.

- 1) Ngrembug ngenani mulabukane desa Ngrendeng lan TNMS kang ana ing desa Ngrendeng.
- 2) Aspek bentuk lan makna kang ana ing sajrone tatalaku lan ubarampe TNMS
- 3) Owah-owahan budaya kang tuwuh ing sajrone TNMS lan faktor apa wae kang mangaribawani owah-owahan kasebut.
- 4) Upaya kanggo nglestarekake TNMS kang ana ing desa Ngrendeng iki.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Ing bab tintingan kapustakan iki bakal diandharake babagan ngenani teori utawa konsep-konsep kang gegayutan karo panliten yaiku kabudhayan, fungsi, tradhisi, simbol makna, lan fungsi. Kejaba kuwi, panliten uga ngandharake panliten sadurunge kang saemper karo panliten panulis. Andharane kaya ing ngisor iki.

Panliten kang Saemper

Panliten ngenani Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono kang mligine kanggo budaya lan adat iki durung tau ana kang nliti. Panliten ing ngisor iki padha-padha nggunakake tintingan simbol, makna, lan fungsi kabudayan yaiku panlitene:

- (1) Rama Ditya Pranandha Yudha (2017) kanthi irah-irahan *Tradhisi Sinongkelan ing Desa Prambon Kecamatan Tugu Kabupaten Trenggalek*. Panliten iki njlentrehake ngenani mula bukane, tatalakune,

jinis ubarampe lan uga maknane kang ana ing sajrone Tradhisi Sinongkelan. Panliten iki nggunakake teori folklor setengah lisan lan nggunakake metode deskriptif kualitatif. Asil panliten iki yaiku anggone nindakake Tradhisi Sinongkelan iki ana telu tatalakune yaiku tahap persiapan, panindake acara, panutup.

- (2) Suci Maulidiyah (2018) kanthi irah-irahan “*Tradhisi Ila-ila ing Pasareyan Mbah Ratu Ayu Kecamatan Taman Kabupaten Sidoarjo*”. Panliten iki njlentrehake ngenani mula bukane, tatalaku, jinis ubarampe, makna, piguna, lan uga owah-owahan sajrone Tradhisi Ila-ila iki. Ing panliten iki nggunakake tintingan folklor lan metodhe kang digunakake yaiku metodhe dheskriptif

Kabudayan Jawa

Ing kene kabudayan minangka wujud saka asil budi utawa akale manungsa kanggo nggayuh kasampurnaning urip. Taylor (sajrone Danandjaja, 1984:6) ngandharake yen kabudayan kuwi sakabehe babagan kang wis nyawiji saka kawruh, kapitayan, kesenian, moral, hukum, adat-istiadat, saka sakabehe upaya sarta pakulinan manungsa minangka anggota masyarakat.

Kabudayaan uga nduweni wujud anggone budaya bisa lumaku kanthi trep karo aturan lan pranata sosial. Koentjaraningrat (2000: 5) ngandharake dening kabudayaan iku kaperang dadi telu, yaiku (1) Wujud kabudayaan kang dadi bagean saka idhe-idhe, nilai lan norma, pranatan, lan sapanunggalane. (2) Wujud kabudayaan minangka sawijining tumindak kang nduweni pola saka manungsa sajrone masyarakat. Wujud kabudayaan iki sistem sosial yaiku tumindake manungsa ing sajrone pasrawungan saben dinane. (3) Wujud kabudayaan minangka piranti-piranti asil karyane manungsa.

Miturut Koentjaraningrat (1987:9), kabudayan iku nduweni kekarepan kayadene tatalaku uga seni, kang kabeh mau tuwuh saka olah cipta lan olah rasane manungsa kaya dene keyakinan, kawruh, adat istiadat lan sapanunggalane. Dadi saka saperangan pamawas para ahli ngenani teges kabudayan kasebut bisa dijlentrehake yen variasi kabudayan kang ana ing saben dhaerah mujudake ciri khas dhaerahe dhewe-dhewe, saengga nduweni nilai kaendahan tanpa ninggalake nilai norma kang bisa didadekake tuntunan manungsa kanggo nglakoni panguripan. Saliyane iku bisa didudut yen kabudayan minangka sakabehe gagasan, rasa sarta olah pamikirane manungsa kang nduweni unsur-unsur, nilai, lan norma kang bisa didadekake panutan manungsa kanggo nglakoni urip.

Panliten Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono iki kalebu wujud budaya lan adat kang ngrembaka ing pulo Jawa mliginipun ing Kabupaten Tulungagung. Mula amarga kuwi, kita minangka masyarakat jawa kudu tansah njaga sarta nguri-nguri kabudayan Nyadran kasebut supaya ora ilang lan terus

ana lan ngrembaka amarga tradhisi iki nduweni gegayutan karo nilai lan norma kang ana ing masyarakat.

Masyarakat Jawa

Masyarakat Jawa yaiku kumpulaning wong Jawa kang tansah nindakake sesambungan antara siji lan sijine. Miturut Herusatoto (1984: 41) ngandharake yen masyarakat Jawa yaiku masyarakat kang urip lan ngrembaka wiwit jaman biyen nganti saiki kanthi cara turun-temurun nggunakake basa Jawa lan dialek-dialeke sarta manggon ing pulo Jawa.

Masyarakat Jawa iki mayoritas nganut agama Islam, nanging nganti saiki durung bisa ninggalake tradhisi lan budaya Jawa kang wis ana wiwit biyen, senajan tradhisi kasebut ora selaras karo ajaran agama Islam. Pancen ana saperangan tradhisi kang bisa dicampur karo ajaran-ajaran agama Islam saengga isih tetep ngrembaka, nanging uga ana saperangan tradhisi kang ora bisa kecampur karo ajaran agama Islam. Masyarakat Jawa kang agama Islame ndhuwur kudune bisa milih budaya Jawa kang isih bisa ngrembaka tanpa ana campuran saka ajaran agama Islam. Dene masyarakat Jawa kang agamane endhek luwih milih njaga lan nguri-uri budaya utawa tradhisi kang wis turun-temurun lan dadi pakulinana saben dinane senajan tradhisi iku ora selaras karo ajaran agama Islam (Marzuki, 2001: 2).

Masyarakat Jawa minangka masyarakat kang adi luhung. Bab kasebut bisa dideleng saka budaya Jawa kang maneka warna. Koentjaraningrat (1984: 25-29) ngandharake yen maneka wernane budaya Jawa iku katon kaya dene logat ing basa Jawa, panganan, adicara ritual, kesenian rakyat, lan seni swara. Koentjaraningrat uga merang kabudayan Jawa ing saperangan sub-kabudayan, yaiku Pesisir Kulon, Banyumas, Bagelan, Negarigung, Mancanegara, Pesisir Wetan, Surabaya, sarta tanah Sabrang Wetan.

Tradhisi Jawa

Tradhisi minangka bageyan saka kabudayan. Miturut khazanah basa Indonesia, tradhisi yaiku sakabehe samubarang kayata adat, pakulinan, ajaran, lan sapanunggalane kang turun-temurun saka leluhur (Widyastuti, 2011: 18). Tradhisi mujudake sikap lan tatalakune manungsa kang wis ditindakake kanthi cara turun-temurun wiwit jaman para leluhure biyen. Tradhisi uga bisa sinebut ada-istiadat kang wis turun temurun wiwit biyen lan nganti samangke isih ditindakake dening masyarakat. Umume tradhisi kang tuwuh ing masyarakat kasebut dipercaya minangka cara kanggo ngrampungake perkara kang ana. Mula saka bab kasebut tradhisi kang wis ana iku bisa dadi cara kang apik kanggo ngrampungake perkara.

Koentjaraningrat (1987: 5) ngandharake yen tradhisi utawa adat Jawa kaperang dadi papat yaiku, (1) Nilai budaya, yaiku arupa panemu kang awujud bab-bab kang paling wigati ing panguripane bebrayan lan lumrahe gegayutan karo emosi lan jiwane manungsa; (2) norma-norma yaiku arupa nilai-nilai budaya kang gegayutan

karo panyengkuyunge saben anggota masyarakat ing lingkungan kang diarani unggah-ungguh, ing antarane wong tuwa lan anak, guru lan murid lan sapiturute; (3) hukum yaiku arupa hukum kang wis mlaku ing bebrayan; lan (4) aturan kang mligine utawa asli, yaiku arupa tumindak kang winates ing bebrayan lan nduweni sipat nyata, kayata sopan santun.

Andharan ing dhuwur menehi gambaran ngenani Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono kang wis dilakokake turun temurun wiwit biyen, lan dadi kabiyasane masyarakat Desa Ngrendeng, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung. Saliyane iku masyarakat Ngrendeng uga percaya banget yen TNMMS iki minangka salah sawijine cara kanggo pikantuk slamet saka Gusti Allah. Mula TNMMS iki kalebu adat istiadat kang ora bakal ditinggalake lan dilalekake karo masyarakat sakupenge. Tradisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono iki minangka wujud warisan budaya Jawa kanthi cara turun temurun ing Kabupaten Tulungagung kang wis ana wiwit jaman biyen nganti jaman saiki ing desa Ngrendeng, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung.

Religi Jawa

Tembung religi iki ana kang njlentrehake gegayutan karo tembung *religare* kang tegese nalení utawa ngiket. Dadi ing sajrone religi kasebut, manungsa nduweni gegayutan lan gumantung karo aturan-aturane Gusti Kang Maha Kuwasa. Manungsa kang agamane apik bakal ninggalake bab-bab ala lan nuruti perintahe Gusti Allah (Herusatoto, 1984: 26). Saka andharan iku bisa njlentrehake yen manungsa iku pancet gumantung karo Gusti Allah. Manungsa percaya yen sing menehi keslametan iku yaiku Gusti Allah.

Mayoritas masyarakat ing Desa Ngrendeng iki nganut agama Islam. Nanging senajan nganut agama Islam, saperangan warga uga ana kang percaya ngenani unsur-unsur kang asipat mistik, kayata: bangsa lelembut, papan panggonana kang dianggep kramat lan sapiturute. Ing desa Ngrendeng, TNMS kalebu jinis tradhisi kang ana gegayutane karo bangsa lelembut lan papan panggonan kang dianggep kramat. TNMS iki ditindakake saben ana warga desa Ngrendeng kang arep nduwe gawe, minangka wujud paring pikurmatan marang Mbah Sentono minangka wong kang dadi cikal bakal anane desa Ngrendeng lan kanggo mangeruhi danyang utawa pepundhene desa Ngrendeng.

Makna lan Simbol

Simbol yaiku sakabehe bab kang ngandhut makna khusus lan dimangerteni dening wong-wong kang ngerti budaya. Simbol budaya iku bisa awujud *gerakan*, objek, gendera, werna, lan liya-liyane. Aspek simbolis kang wigati sajrone budaya yaiku saka basa lan panganggane tembung-tembung kanggo njlentrehake bentuk-bentuk simbol kasebut. Tembung simbol asale saka Yunani yaiku *symbolis* kang nduweni teges tandha utawa ciri kang menehi weruh sawijine bab marang pawongan.

Saliyane iku simbol mujudake objek utawa kadadeyan apa wae kang nggambarake kekarepan tartamtu (Sudikan, 2001: 180).

Ilmu kanggo nyianoni simbol lan tandha diarani *semiotic*. Asale saka basa Yunani semion "tandha" kang tegese yaiku ilmu kang nyinaoni sistem tandha lan lambang, sistem lambang lan proses pralambangan (Luxemburg, 1989:44). Herusatoto (1987: 10) ngandharake ciri-ciri saka symbol kayata subjek iku dikarepake bisa kanggo mangerteni objek kang asipat aktif, nduweni luwih saka siji teges, subjek dikarepake mangerteni objek kanthi cara tetep, wujud abstrak, amung manungsa kang bisa mangerteni, kang digunakake kanggo symbol ora nduweni sesambungan kang mligi karo apa kang dilambangake lan diciptakake dening manungsa.

Ana telung faktor kang nemtokake anane tandha yaiku, tandha kuwi mau dhewe, apa kang ditandhai, lan salah sijine tandha anyar kang kadadeyan ing batine sapa wae kang nrima. Tandha kuwi mau awujud salah sijine gejala kang bisa diserep antarane tandha kang utama lan apa kang ditandhani. Tegese, makna kang ana ing sajrone Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono digunakake dening masyarakat kang wis nyengkuyung tradhisi kasebut.

Konsep Fungsi

Paedah utawa piguna kang ana sajrone kabudayan kasebut nduweni ancas supaya bisa narik kawigaten bebrayan supaya gelem tetep nguri-uri lan nyengkuyung tradhisi amrih bisa tetep lestari lan bisa terus ngrembaka minangka sawijine warisan. Miturut Dundes (sajrone Sudikan 2001:100) ngandharake yen pigunane folklor iku ana lima, yaiku: 1) kanggo nambah rasa rukun antarane bebrayan, 2) menehi piranti kang bisa dibenerake dening bebrayan, 3) supaya ora dadi padudon ing bebrayan, 4) dadi piranti kang bisa ngayomi bebrayan saka tumindak kang ora adil, lan 5) minangka piranti kang nyenengake saka donya kang nyata saengga bisa ngowah-owahi pakaryan kang ora pati kepenak dadi pakaryan kang nyenengake.

Andharan liyane ngenani fungsine folklor uga diandharake dening Bascom sajrone bukune Danandjaja:

"Fungsi-fungsi itu menurut William R. Bascom, seorang guru besar emeritus dalam ilmu folklor di Universitas Kalifornia di Berkeley yang telah almarhum ada empat, yaitu: (a) sebagai sistem proyeksi (projective system), yakni sebagai alat pencermin angan-angan suatu kolektif; (b) sebagai alat pengesahan pranata-pranata dan lembaga-lembaga kebudayaan; (c) sebagai alat pendidikan anak (pedagogical device); dan sebagai alat pemaksa dan pengawas agar norma-norma masyarakat akan selalu dipatuhi anggota kolektif." (Danandjaja, 1984: 19)

Saka pethikan ing ndhuwur nuduhake yen piguna folklor kang diandharake dening Bascom cacahé ana papat yaiku, (1) kanggo sistem proyeksi, yaiku minangka piranti pamawas angen-angen sawijine kolektif; (2) piranti pengesahan pranata-pranata lan lembaga kabudayaan; (3) kanggo sarana pendhidhikan; (4) pameksa lan ngawasi supaya norma-norma masyarakat bisa diugemi kanthi *kolektif*.

Konsep Owah-owahan Budaya

Miturute Sukarman (2006: 37), owah-owahan kabudayan kaperang dadi telung tahapan, yaiku 1) tahap *selektif*, yaiku tahap njupuk kabudayan saka pranatan tartamtu kang njupuk unsur selaras lan ora nggunakake unsur kang ora selaras, 2) tahap *adhaptif*, yaiku tahap sawise njupuk unsur kang selaras, banjur diadhaptasikake karo unsur lawas, 3) tahap akulturasi, yaiku kabudayan anyar lan lawas nyampur dadi siji. Danandjaja (1984:4) ngandharake yen panyebarane folklor yaiku kanthi cara gethok tular marang wong siji lan sijine, dudu lumantar *cetakan* utawa rekaman. Amarga bab kasebut, ndadekake antarane wong siji lan sijine nduweni pamikiran kang beda. Mula saka pamikiran kang beda-beda kasebut, ndadekake pola pamikirane manungsa kadhang lali lan ndadekake sithik baka sithik ngalami owah-owahan. Saka owah-owahan kasebut bisa ndadekake pambada antarane dhaerah siji lan sijine. Saliyane iku pangrembakane jaman uga bisa dadi salah sawijine faktor kang bisa ndadekake anane owah-owahan sajrone tradhisi utawa upacara adat.

Hermeneutika

Luxemburg (1989: 44) njlentrehake teori semiotik yaiku sawijine ilmu utawa teori ngenani lambang utawa makna, lan proses pralambang. Ing panliten iki, Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono ana gegayutane karo hermeneutik. Unsur kabudayan kang diduweni masyarakat satemene nduweni simbol kang ana ing Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono iki pratandha tumindake manungsa. Sakliyané iku ing bageyan ubarampe nduweni pitutur kang wujud simbol lan uga makna sing bisa disawang, dideleng, dieleing-eling lang dimangerteni.

Lelandhesan Analisis

Lelandhesan kuwi mau, uga digunakake supaya andharan babagan panliten tansah lumaku adhedhasar konsep kang wis ditemokake. Banjur kanggo nintingi bab makna sajrone panliten iki, mula panliti bakal nggunakake teori semiotik kang diandharake dening Luxemburg.

Kanggo nintingi piguna sajrone Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono iki, nggunakake teori saka William R. Bascom (sajrone Danandjaja, 1984:19). Banjur kanggo konsep ngenani owah-owahan budaya diandharake nggunakake panemune Koentjaraningrat. Koentjaraningrat (2009: 29) ngandharake yen owah-owahan yaiku proses *pergeseran*, pangurangan,

tambahan, lan pangrembakane unsur-unsur kang ana ing sajrone kabudayan.

METODHE PANLITEN

Ing bab metode panliten iki bakal diandharake ngenani ancangan panliten, objek lan papan panliten, sumber dhata lan dhata panliten, metode lan teknik nglumpukake dhata, instrumen panliten, lan tata cara utawa teknik analisis dhata.

Ancangan Panliten

Panliten ngenani *Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono* iki bakal diteliti nggunakake ancangan panliten kang asipat *kualitatif dheskriptif komparatif*. Panliten kualitatif asipat dheskriptif tegese nyathet kanthi tliti fenomena kang dideleng lan dirungokake (sarana wawancara, video, rekaman, dhokumentasi, lan sapanunggalane) sarta diwaca lan panliti kudu bisa nandhingake, sarta narik dudutan (Sudikan, 2001:85).

Ing panliten iki bakal njlentrehake kabeh tetembungan utawa informasi ngenani Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono kang bisa digoleki saka informasi utawa sumber. Kanthi nggunakake cara kasebut, saengga ndadekake panliten iki bisa dijlentrehake kanthi jero lan uga njlentrehake pambeda sajrone tradhisi iki, sarta supaya panliten iki bisa ditanggung jawabake.

Objek lan Papan Panliten

Objek panliten minangka bab kang wigati ing sajrone panlitenan. Tanpa anane objek, berarti panliten iku ora bisa ditindakake. Objek ing panliten iki yaiku Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono ing Desa Ngrendeng, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung. Kabupaten Tulungagung pancen nduweni maneka warna upacara lan tradhisi kang isih diugemi lan ditindakake nganti samangke.

Papan panliten sajrone tradhisi iki yaiku manggon ing makame Mbah Sentono lan kulawargane ing Desa Ngrendeng, Kecamatan Gondang, Kabupaten Tulungagung. Tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki ditindakake dening masyarakat *kolektif* kang saperangan nglumpuk ana ing makame Mbah Sentono saperlu nindakake kenduren utawa slametan.

Sumber Dhata

Sumber dhata yaiku subjek saka ngendi wae dhata bisa diolehake. Endraswara (2009:220) njlentrehake yen sumber dhata bisa diolehake saka *informan*. *Informan* yaiku sapa wae kang isa menehi *informasi* utawa katrangan ngenani objek panliten. *Informan* uga bisa kaperang dadi loro, yaiku *informan primer* lan *sekunder* utawa kang biasane diarani *informan* kunci lan *informan biasa*.

Sumber dhata primer utawa dhata utama sajrone panliten iki yaiku babagan tradisi saka Bapak Bapak Nurjiman S.Pd, M.Pd minangka kepala desa, Mbah H. Kusman minangka sesepuh desa/modin, Mbah Supiran

minangka sesepuh desa. Dene kang dadi sumber dhata *sekunder* utawa dhata tambahan ing panliten iki yaiku, Ibu Diah Mawuri minangka kasi pelayanan desa kang menehi katrangan ngenani kahanan desa lan saperangan warga desa kang bisa menehi pamawas ngenani tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang isih ngrembaka nganti saiki, Bapak Alam minangka juru kunci makam, Bapak Mujiono minangka wong kang nduwe kajat lan nindakake ing makam sarta Bapak Senen minangka wong kang nduwe kajat sing nindakake ing omah. Saka saperangan sumber dhata kuwi mau banjur bisa dadi dhata panliten.

Dhata Panliten

Dhata ing kene mujudake sawijine bab kang wigati banget nalika nindakake panliten. Panliten ngenani Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono iki bakal nggunakake rong dhata yaiku dhata utama lan dhata panyengkuyung. Dhata utama kang dimaksud yaiku katrangan utawa informasi kang diolehake saka informan nalika wawancara kang dianggep ngerti babagan Nyadran ing Makam Mbah Sentono. Dene dhata panyengkuyung ing panliten iki yaiku buku-buku kang ana gayutane karo Tradhisi Nyadran, poto-poto, rekaman dhokumentasi, dhata monografi kanggo menehi wawasan ngenani Tradhisi Nyadran. Poto-poto utawa dhokumentasi ngenaniubarampe, tata lakune tradhisi nyadran iku bisa dadi bukti nyata ngenani tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono. Saka anane dhokumentasi kasebut, dhata-dhata sajrone panliten iki bisa luwih rinci lan jangkep.

Instrumen Panliten

Instrumen miturut Sugiyono (2011:102) yaiku piranti kanggo nлити ngenani kadadeyan lan uga solah bawane. Miturut Sugiyono (2014:59) sajrone panliten *kualitatif*, panliti minangka instrumen utawa alat panliten kang utama. Panliti minangka instrumen kudu *divalidasi* disek babagan pangertenane ngenani metode panliten *kualitatif*, kawruh ngenani objek kang bakal diteliti, lan kesiapan panliti sadurunge nindakake panliten.

Teknik Nglumpukake Dhata

Ing panliten Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono iki nggunakake teknik observasi, wawancara, dhokumentasi, rekaman, lan nyathet.

Teknik Observasi

Observasi yaiku njingglengi utawa ngamati sawijine kadadeyan kanthi cara nggambarake kasunyatan kaya apa kang diingeti. Sajrone panliten observasi ditindakake, ora gumantung saka apa kang dijingglengi ananging uga saka apa pengalaman kang diduweni panca driya, kayata pangrungu lan sapanunggalane (Danandjaja, 1984: 197).

Sajrone panliten Tradhisi Nyadran ing Makam Mbah Sentono iki nggunakake rong teknik observasi, yaiku observasi langsung yen panliti melu ing sakabehaning reroncene adicara Tradhisi Nyadran iki lan uga kanthi cara ora langsung kayata panliti amung cukup mawas nanging ora melu sajrone adicarane.

Teknik Wawancara

Wawancara yaiku sawijine cara kanggo nglumpukake dhata kanthi cara nyuwun pirs marang pihak-pihak kang nduweni gegayutan karo tradhisi kasebut. Titikane wawancara yaiku kontak langsung utawa adhep-adhepan antarane panliti karo informan. Saka wawancara iki panliti bisa golek dhata, informasi, lan katrangan ngenani objek kang bakal diteliti (Sulistiyawati, 2013: 4).

Arikunto (2010:227), ngandharake yen wawancara kaperang dadi telu jinis, yaiku: (1) wawancara *terstruktur* yaiku wawancara kang adhedhasar saka pitakonan-pitakonan kang wis cumepak sadurunge; (2) wawancara *semi terstruktur* yaiku wawancara adhedhasar pitakonan kang wis cumepak lan pitakonan kang tuwuh ndadak nalika wawanrembug; (3) wawancara *tak terstruktur* yaiku wawancara kang ora nggunakake ancangan pitakonan.

Teknik Dhokumentasi

Teknik dhokumentasi uga dadi salah sawijine babagan kang wigati tumrap panliten mligine panliten kabudayan. Anane dhata dhokumentasi iki bisa nuduhake lan uga dadi bukti ngenani tradhisi kang ditindakake kasebut bener-bener diteliti lan bisa dadi dhata kang *valid*.

Metodhe dhokumentasi iki kalebu metodhe kang ora angel, amarga yen kleru anggone ngandharake bab dhata, dhokumentasi kang bakal ditintangi isih tetep. Saliyane iku dhokumentasi uga bakal menehi gambaran umum ngenani dhokumen utawa dhata kang wis dikumpulake ing lapangan.

Keabsahan Dhata

Sakabehe dhata kang wis diasilake sajrone panliten ngenani Tradhisi Nyadran ing makam Mbah Sentono iki kudu diuji lan dipriksa ngenani kabeneran dhatane. Bab iki ditindakake supaya asile panliten iki bisa dipercaya. Sugiyono (2014: 117) ngandharake yen keabsahan yaiku drajad kecocokan antarane dhata kang dumadi sajrone objek panliten karo dhata kang diandharake panliti.

Teknik Analisis Dhata

Teknik analisis dhata yaiku tahap-tahap utawa urutane dhata kang arep dianalisis. Panliten kualitatif deskriptif komparatif iki nggunakake tata cara analisis dhata kang diandharake dening Sudikan (2001:80), yaiku: 1) *Open coding*, 2) *Axial coding*, lan 3) *selektive coding*.

ANDHARAN ASILING PANLITEN

Ing bab iki bakal ngandharake ngenani mula bukane tradhisi nyadran, tatalaku lan ubarampe tradhisi nyadran, owah-owahan lan pamawase masyarakat ngenani tradhisi nyadran.

4.1 Etnografi Wilayah

Sadurunge njlentrehake babagan *Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono*, bakal dijlentrehake luwih disek ngenani kahanan alam lan bebrayan kang ana ing desa

Ngrendeng, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung.

4.1.1 Kahanan Alam Desa Ngrendeng

Desa Ngrendeng kalebu sawijine desa kang ana ing kecamatan Gondang kabupaten Tulungagung. Desa Ngrendeng iki kalebu desa kang ciyut tinimbang desa-desa liyane ing Kecamatan Gondang yaiku manggon ing *dataran rendah* kanthi ambane yaiku 0,9 km² utawa 91,585 ha wae. Pusat pamarintahan desa Ngrendeng manggon ana ing dhusun Krajan RT03/RW01 kanthi manggon ing lahan kang ambane 690 m². Dalan-dalan kang ana ing desa Ngrendeng iki wis akeh kang wujude aspalan.

Jarak antarane desa Ngrendeng karo kecamatan Gondang kurang luwih 500 m, dene menyang kabupaten Tulungagung kurang luwih 10 km. Dadi bisa disebut yen desa Ngrendeng iki uga manggon ana ing sisih pinggir kulon kutha Tulungagung. Desa Ngrendeng kang arupa desa ciyut amung kaperang dadi rong dhusun, yaiku dhusun krajan lan dhusun gatak. Dhusun krajan dumadi saka 2 RW lan 11 RT, dene dhusun gatak dumadi saka 2 RW lan 10 RT.

4.1.2 Gegambaran Bebrayan ing Desa Ngrendeng

Desa Ngrendeng mujudake salah sawijining desa kang wargane grapyak marang tangga teparo lan uga marang wong liya sajabane desa Ngrendeng. Bab kasebut bisa katitik nalika ana sawijining warga desa kang nindakake sawijining acara kayata nduwe kajat mantu utawa liya-liyane, mula tangga teparone padha gelem ngupakara lan melu ngrewangi supaya adicarane lancar.

Saliyane kuwi, warga desa Ngrendeng iki akeh banget kang isih percaya marang tradhisi kang wis turun-temurun wiwit biyen, salah sawijining yaiku Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono lan makam kasebut minangka punjere crita dumadine desa Ngrendeng. Mula kanggo ngormati Mbah Sentono, ditindakake tradhisi nyadran kasebut nalika masyarakat Ngrendeng arep nduwe gawe, bersih desa utawa labuh pari.

4.2 Mula bukane Desa Ngrendeng lan Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono.

Sadurunge ngandharake mula bukane Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono, ing kene bakal diandharake luwih dhisek ngenani mula bukane Desa Ngrendeng minangka papan panggonane TNMS iki ngrembaka.

4.2.1 Mula Bukane Desa Ngrendeng

Bab mulabukane jeneng desa Ngrendeng, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung iki ora ana gegayutane karo anane pepundhen Mbah Sentono. Jeneng desa Ngrendeng iki gegayutan karo kahanane warga desa Ngrendeng jaman biyen. Saka crita-crita kang wis turun-temurun, jeneng desa Ngrendeng iki amarga saka anane pakulinan warga desa Ngrendeng dolanan alat musik kanthi aran "Rending".

Saliyane iku, uga ana versi crita liya yen desa Ngrendeng iki ana amarga ing desa Ngrendeng biyen akeh kang nandur wit kacang tanah. Wit kacang tanah

yen ing basa Jawa jeneng “Rendeng”. Mula saka kuwi, wilayah kang durung ana jenenge kasebut, wiwit dikenal karo jeneng desa Ngrendeng amarga wargane akeh kang nandur rendeng utawa wit kacang. Saengga nganti saiki wilayah kasebut karan desa Ngrendeng.

4.2.2 Mula bukane Tradhisi Nyadrana Makam Mbah Sentono

Mula bukane tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki diwiwiti nalika anane pawongan sekti kang mbabad alas desa Ngrendeng. Pawongan iku jenenge Mbah Sentono kang dadi cikal bakal kang bakali anane desa Ngrendeng. Mbah Sentono nduweni anak jenenge Dele. Para kulawargane uga dimakamake ing makam kang diarani pepundhen Sentono Sari. Saka critane para sesepuh, tradhisi iki wiwit ana ing jaman biyen. Katrangan kasebut dikuwatake karo asil wawanrembug ing ngisor iki,

“Wiwitane kuwi, ya iki miturut dhawuhe sesepuh desa Ngrendeng jaman biyen ndhuk. Biyen enek pawongan sing jenenge Mbah Sentono. Mbah Sentono wiwit dhawuhe sesepuh kuwi wong sekti sing mbabad alas desa Ngrendeng. Akhire sakbatihe, sak brayate kuwi dimakamne neng pepundhen sing jenenge pepundhen Sentono Sari. Neng pepundhen kana enek makam kabehe 4. Hla merga kuwi, pepundhen Sentono Sari dadi *pengalaman* utawa adate saben wong Ngrendeng sing duwe kajat apa wae ya nyekar utawa nyadran neng panggane Mbah Sentono kuwi. Maksud ora kanggo sesembahan lo ndhuk, nanging minangka cara kanggo nuduhake matur nuwune wong Ngrendeng marang Mbah Sentono sing wis maringi peninggalan. Akhire sing jenenge sesepuh kuwi piye critane kudu diuri-uri, diopeni.” (Mbah Kusman, 5 Januari 2019)

Adhedhasar saka andharan bisa nuduhake wong kang nyikal bakali anane desa Ngrendeng lan ing masyarakat desa Ngrendeng karan Mbah Sentono Kenthos, amarga ing panggon makame biyen ana wit kenthos. Mbah Sentono yen ing masyarakat desa Ngrendeng iku dipercaya minangka prajurit saka Mataram kang sekti kang mbabad lan mripeni desa Ngrendeng sahingga bisa dipanggoni dening manungsa kaya kang wis ana saiki. Tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki minangka tradhisi kang wis ana turun temurun kanggo warga desa Ngrendeng. Ora ana wong Ngrendeng kang mangerteni kapan tahun wiwit anane tradhisi nyadran makam mbah Sentono iki, amarga tradhisi iki minangka tradhisi kang wis turun-temurun wiwit biyen.

4.3 Tatalaku sajrone Tradhisi Nyadran Makam Mbah Sentono

Tatalaku yaiku sakabehe rantaman adicara kang bakal ditindakake wiwit awal nganti pungkasane adicara. Tatalaku kang ana ing sajrone TNMS iki nduweni owah-owaha cak-cakane karo jaman biyene. Ing jaman samangke TNMS iki ana saperangan warga desa Ngrendeng kang nindakake tradhisi kasebut ing makam lan ana saperangan kang nindakake ing omahe wong kang nduwe kajat.

4.3.1 Tatalaku sajrone TNMS kang ditindakake ing Makam

Sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam iki isih nggunakake tatalaku kang wis gumathok wiwit biyen nganti saiki, nanging uga ana saperangan owah-owahan amarga pangrembakane jaman. Urut-urutan tatalaku TNMS iki yaiku ana telu wiwit saka titi siyaga utawa persiapan, titi laksana utawa acara inti, lan titi wasana utawa pungkasane adicara.

1) Titi Siyaga TNMS kang ditindakake ing Makam

Titi siyaga utawa bab persiapan ing Tradhisi Nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam iki ana tahapan kang kudu ditindakake, yaiku ana loro antarane: a) resesik makam, lan b) nyepakake bab-bab apa wae kang dibutuhake sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono.

a) Resesik Makam

Sadurunge TNMS iki ditindakake, wong kang arep nindakake tradhisi luwih dhisik kudu ngreseiki utawa resesik makam lan papan panggonan kang arep dianggo nindakake tradhisi nyadran kasebut. Ing panliten iki, Pak Mujiono minangka wong kang arep nindakake TNMS sadurunge tradhisi nyadran ditindakake. Bab kasebut kaya andharan ing ngisor iki.

“Biasane wong sing arep nyadran kuwi, ngesiki panggonan sing arep digawe nyadran. Wong sing arep nyadran kuwi awan utawa sore sadurunge nyadran wis resesik ing kana, biasane ngesiki makame trus nyapu plataran sing dingge kendurenan ngono kuwi.” (Mbah Kusman, 5 Januari 2019)

Andharan asiling wawancara ing ndhuwur nuduhake yen nalika titi siyaga sajrone TNMS iki, kang kapisan ditindakake yaiku resesik makam kang bakal dianggo nalika tradhisi nyadran iki ditindakake.

b) Nyepakake Ubarampe

Titi siyaga sabanjure yaiku ana nyepakake ubarampe. Sakabehe ubarampe kang dibutuhake dicepakake kanthi mentes lan setiti, supaya ora ana ubarampe lan piranti kang dilalekake. Amarga yen ana ubarampe kang durung rampung, TNMS iki ora bisa ditindakake amarga ubarampene ora jangkep. Tradhisi nyadran iki ora perlu rembugan bab tanggal, dina utawa wektu kanggo nindakake tradhisi nyadran. Dina lan wektu kapan wae bisa digunakake kanggo nindakake

tradhisi nyadran iki. Bab iki trep kaya pethikan wawanrembug ing ngisor iki.

"Sawise kuwi nyepakne sesajene sing arep digawa neng Kenthos kana, kayata ambeg sekul suci ulam sari, gedhang raja, kembang setaman, menyan karo damen. Ora kudu golek tanggal. Wis bisa sak wayah-wayah. Ya ora perlu njaluk ijin sapa wae. Nanging yen pas dinane nduwe gawe kudu golek dina sing apik. Ning pas nyadrane ora perlu golek dina." (Mbah Kusman, 5 Januari 2019)

Andharan saka asiling wawanrembug ing ndhuwur, cetha yen tradhisi nyadran ing makame Mbah Sentono iki ora ana persiapan *khusus*, nanging langsung nyepakake ubarampe kang dibutuhake sajrone tradhisi nyadran ing makam Mbah Sentono. ubarampe kang wis dicepakake yaiku kang paling utama ambeng sekul suci ulam sari minangka tumpeng kang diwenahi ingkung ing ndhuwure, cok bakal, kembang setaman, menyan lan damen, gedhang raja setangkep, jenang, buceng kuwat, lan mule metri.

2) Titi Laksana TNMS kang Ditindakake ing Makam
Ing bab titi laksana iki ana bab kang bakal ditindakake sajrone TNMS kang ditindakake ing makam. Ing kene adicarane ana telu, yaiku: a) obong-obong, b) nyekar ing makame Mbah Sentono, c) kenduren.

a) Obong-obong

Ing adicara obong-obong iki, Mbah Piran minangka juru kajat ngebong damen lan menyan ing sanding makame Mbah Sentono. Sadurunge obong-obong, Pak Mujiono minangka wong kang arep nduwe gawe nglumpukake wong-wong kanggo diajak kenduren, wong-wong iku bisa wong-wong kang nalika kuwi ana ing sawah utawa tangga teparo kang ana ing sanding makam Mbah Sentono iku. Yen kabeh wis pada nglumpuk ing papan panggonan yaiku ing makame Mbah Sentono, banjur sadurunge miwiti adicara kenduren, tukang kajat bakal ngebong menyan lan damen bebarengan ing sanding makame Mbah Sentono.

"...Yen kabeh wis padha nglumpuk, wong-wong sing kenduren ya wis teka, banjur sing tukang kajat ngebong damen lan menyan sing wis digawa saka ngomah. Karo tukang kajat mengko banjur didongani tujuwane supaya apa kang dadi kajate bisa lancar lan ora enek alangan apa wae mbuh kuwi saka wong sing nduwe kajat, kulawargane utawa wong sing rewang...." (Mbah Kusman, 5 Januari 2019)

b) Nyekar ing Makame Mbah Sentono

Sawise obong-obong wis ditindakake, adicara sabanjure yaiku nyekar ing makame Mbah Sentono. Nyekar iki uga nduweni dedonga kang amung panjenengane lan Gusti Allah kang mangerteni, amarga

bab kuwi bisa dianggep sakral. Kaya andharan ing ngisor iki.

"Bar kuwi enek nyekar neng makame Mbah Sentono, nyekar iki ya wis kaya umume ngono kae. Pas nyekar ngono kuwi ya enek dongane dhewe-dhewe. Dongane kuwi saben uwong beda-beda. Kabeh kuwi kari kapercayaane piye ngono Mbah." (Mbah Kusman, 5 Januari 2019)

Adhedhasar rong pethikan wawancara ing ndhuwur bisa nuduhake yen adicara nyekar ing makame Mbah Sentono iki minangka adicara kaya umume, yaiku tabur kembang ing makame Mbah Sentono lan ngucapake dedonga kanggo Mbah Sentono. Nanging pandonga kang diunekake kasebut ora padha antarane wong siji lan sijine.

c) Kenduren utawa Slametan

Sawise nindakake obong-obong lan nyekar ing makame Mbah sentono, adicara sabanjure yaiku kenduren kang dipimpin dening juru kajat. Nalika obong-obong lan nyekar ditindakake, para warga kang wis diundang dening Pak Mujiono minangka wong kang arep nduwe gawe banjur padha lungguh jejer lan ngubengi ubarampe kang ana ing tengah-tengahe kenduren.

Adicara kenduren iki ditindakake ing papan panggonan kang wis cumepak ing kono, yaiku panggon lesehan kang panggone ana ing sandinge makam. Adicara kenduren iki ditindakake kaya adicara umume.

3) Titi Wasana TNMS kang Ditindakake ing Makam

Titi wasana utawa adicara pungkasan sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam iki ditandhai kanthi andum berkat. Yaiku ambeng kang wis digawa saka omah dening wong kang arep nduwe gawe. Sawise kabeh adicara inti kayata obong-obong, nyekar lan dipungkasi kanthi adicara kenduren utawa slametan yaiku ambeng kang digawa didongani dening tukang kajat, banjur andum berkat kanggo para wong-wong kang melu kenduren.

"....Sawise dikajatiné utawa didongani, trus ambeng sing wis digawa saka omah maeng ya kaya umume Ndhuk, didumne kanggo wong-wong sing melu slametan. Yen wis andum berkat ya langsung mulih dhewe-dhewe Ndhuk. Acarane nyadran wis mari." (Pak Alam, 24 Mei 2019)

Andharan ing ndhuwur bisa dimangerteni yen TNMS kang ditindakake ing makam dipungkasi kanthi cara andum berkat kanggo wong-wong kang melu kenduren ing makame mbah Sentono. Sawise kabeh adicarane rampung, para warga kang melu kenduren ora lali mbuwang sampah supaya makame tetep resik. Titi wasana utawa adicara pungkasan sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam iki ditandhai kanthi andum berkat. Yaiku ambeng kang wis digawa saka omah dening wong kang arep nduwe gawe.

4.3.2 Tatalaku TNMS kang Ditindakake ing Omah

TNMS kang ditindakake ing omah yaiku diwiwiti kanthi nyepakake ubarmape lan piranti kang dibutuhake, banjur kenduren ing omahe wong kang arep nduwe gawe, lan ing pungkasan yaiku nyekar ing makam Mbah Sentono.

1) Titi Siyaga TNMS kang Ditindakake ing Omah

Titi siyaga sajrone tradhisi nyadran makam mbah Sentono kang ditindakake ing omah iki padha kaya persiapane tradhisi nyadran kang ditindakake ing makam. Persiapane yaiku nyepakake ubarampe lan piranti-piranti kang dibutuhake sajrone tradhisi nyadran kang ditindakake ing omah iki.

Wong kang nyiyapake ubarampe yaiku juru masak kang wis dipilih dening wong kang arep nduwe gawe sarta para tangga teparo kang melu nyengkuyung. Padha kaya paugerane masak kanggo ubarampe TNMS kang ditindakake ing makam, ubarampe kang dibutuhake sajrone TNMS kang ditindakake ing omah iki uga ora oleh diicipi dening sapa wae. Sajrone tradhisi nyadran kang ditindakake ing omah iki uga ora perlu rembugan bab dina, tanggal lan wektu menyang sesepuh desa. Tradhisi nyadran iki bisa ditindakake sepaes utawa seminggu sadurunge nduwe gawe lan papan panggonane yaiku ana ing omahe wong kang arep nduwe gawe.

2) Titi Laksana TNMS kang Ditindakake ing Omah

Titi Laksana utawa acara inti sajrone TNMS kang ditindakake ing omah yaiku adicara slametan utawa kenduren ing omahe wong kang arep nduwe gawe. Adicara kenduren iki biasane ditindakake sawise ashar. Yen wis kenduren, wong kang arep nduwe gawe nyekar ing makam mbah Sentono. Supaya luwih gamblang, bisa dideleng pethikan asiling wawanrembug ing ngisor iki.

"...Ya lek neng omah acarane ya mung slametan ae Ndhuk. Trus sing arep nduwe gawe sawise kendurene mari langsung nyekar neng makame Mbah Sentono. Lek sing neng Kenthos ki slametan karo nyekare langsung neng makame Mbah Sentono kana ta Ndhuk. Enek tambahan ngebong dupa barang ta lek neng kenthos. Ya mung kuwi ae bedane sing neng omah karo neng kenthos...." (Mbah Kusman, 24 Mei 2019)

Andharan saka asiling wawanrembug ing ndhuwur cetha banget yen acara inti sajrone TNMS kang ditindakake ing omah yaiku adicara slametan utawa kenduren. Adicara kenduren iki ditindakake ing omahe wong kang arep nduwe gawe yaiku Pak Senen. Kaya kenduren umume, kenduren iki didongani dening juru kajat.

3) Titi Wasana TNMS kang Ditindakake ing Omah

Titi wasana utawa pungkasan adicara saka TNMS kang ditindakake ing omah ditengeri kanthi adicara nyekar ing makam Mbah Sentono. Kang nindakake yaiku wong kang arep nduwe gawe yaiku Pak Senen. Nyekar ing makam mbah Sentono iki ditindakake sawise kenduren utawa slametane rampung. Nyekar kang

dimaksud ing kene padha wae kaya nyekar nalika ziarah kubur yaiku nabur kembang setaman ing pundhene Mbah Sentono.

4.4 Ubarampe TNMS kang Ditindakake ing Makam lan ing Omah

TNMS kang ana ing desa Ngrendeng, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung iki uga mbutuhake ubarampe. Saben-saben pepundhen ing sawijine papan panggonan uga nduweni karakter utawa kesenengan dhewe-dhewe. Mbah Sentono minangka danyane desa Ngrendeng iki uga nduweni karakter dhewe kang beda kang wong-wong kang uriping alam donya iki.

4.4.1 Ubarampe TNMS kang Ditindakake ing Makam

Ubarampe kang ana ing sajrone TNMS kang ditindakake ing makam dumadi saka saperangan ubarampe kang kudu dicepakake sajrone tradhisi nyadran iki ditindakake, kayata sekul suci ulam sari yaiku ambeng kanthi lawuh ingkung, endhog, serondeng, kacang, lan sambel goreng kentang, kadhang kala uga ana tambahan lawuh mie; jenang, mule metri, buceng kuwat, cok bakal, kembang setaman, kemenyan lan damen, sarta gedhang raja.

1) Ambeng Sekul Suci Ulam Sari

Ambeng sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam iki yaiku sega kang dibentuk gunung kang diarani sekul suci ulam sari, yaiku sega gurih kanthi lawuh kang utama yaiku ingkung utawa pitik jawa. Sekul suci ulam sari ing TNMS iki awujud ambeng yaiku sega gurih kang diwadahi wakul lan nganggo lawuh utamane yaiku ingkung utawa iwak pitik Jawa. Ana tambahan lawuh yaiku serondeng, endhong, kacang, lan sambel goreng kenthang. Nanging kadang kala uga ana kang nambahi lawuh mie. Bab kuwi amarga lawuh kang paling utama amung ingkung, dene lawuh tambahane iku bisa lawuuh sembarang.

2) Menyan lan Damen

Sajrone nindakake TNMS iki, menyan lan damen kang dibutuhake ora perlu akeh-akeh nanging amung damen sagenggem lan menyan sawadah plastik cilik kaya gambar kang ana. Sajrone TNMS menyan lan damen iki dianggo nalika arep obong-obong lan kalebu ing adicara inti sajrone TNMS kang ditindakake ing makam. Menyan lan damen iki kang bedakake TNMS ing makam lan ing omah. Yen ing omah perlu ana ubarampe menyan lan damen. Ing jaman kang wis modern iki, kanggone masyarakat kang mbutuhake damen lan menyan ora perlu kangelan golek. Saiki menyan wis didol ing toko-toko.

3) Kembang Setaman

Sajrone TNMS iki, ubarampe kang nduweni simbol lan tandha yaiku kembang setaman. Kembang setaman minangka salah sawijining ubarampe kang kudu ana ing sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam. Perangan saka kembang setaman iki yaiku ana kembang kanthil, kembang mawar abang, kembang mawar putih, kembang mlathi, kembang sedap malam, kembang cempaka kuning lan kembang kenanga.

Nanging nalika panliti nindakake panliten iki, masyarakat desa Ngrendeng nalika mbutuhake ubarampe kembang setaman isine amung ana tunase gedhang raja, kembang kenanga karo banyu. Anane pambada iki bisa amarga anane informasi-informasi kang ditrima kurang utawa kadang sengaja disingidake. Saengga wiwit biyen wis dadi pakulinan, mulane nganti saiki ya tradhisi iku kang ditindakake dening masyarakat.

4) Cok Bakal

Cok bakal sajrone TNMS iki asipat wajib ana. Cok bakal minangka wujud sesembahan kanggo danyang utawa kang mbaureksa ing desa Ngrendeng. Cok bakal kang kudu dicepakake sajrone tradhisi nyadran makam mbah Sentono kang ditindakake ing makam. Cok bakal arupa wadhah takir kang digawe saka godhong gedhang lan isine yaiku ana endhog pitik jawa lan kembang setaman.

Sejatine cok bakal iku isine ana endhog, kembang setaman, buah, jajanan pasar, bumbu masak, jamu utawa tanduran obat kayata (jahe, kencur, temulawak, kunir, lsp), sarta godhong sirih. Nanging ing sajrone TNMS iki isine cok bakal yaiku endhog pitik Jawa lan uga kembang kenanga, mawar lan melati wae.

5) Gedhang Raja

Sakabehe ubarampe kang wis dijlentrehake sadurunge, ubarampe sajrone TNMS iki ana kang bahan dhasare bahan-bahan kang kudu diolah dhisek, uga ana kembang. Saliyane iku, sajrone TNMS iki uga ana ubarampe buah-buahan. Buah-buahan kang dianggo yaiku gedhang raja. Ubarampe gedhang raja setangkep iki minangka sawijining sarat ubarampe pungkasan kang dianggo sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono.

4.4.2 Ubarampe TNMS kang Ditindakake ing Omah

Ubarampe kang dibutuhake sajrone tradhisi nyadran makam mbah Sentono kang ditindakake ing omah yaiku ambeng sekul suci ulam sari, yaiku sego gurih kanthi lawuh iwak pitik, srendeng, kacang, lan sambel goreng kacang. Sekul suci ulam sari ing tradhisi nyadran kang ditindakake ing omah iki tanpa nggunakake endhog kanggo jangkepi lawuhe. Banjur ana jenang sengkala, mule metri, ketan kolak, apem, gedhang raja, lan kembang setaman.

1) Apem

Apem iki asale saka basa Arab “*ngahwun*” kang artine ngapura. Apem digawe saka tepung beras dicampur tepung trigu, gula, tape tela, ragi, lan ditambahi santen banjur dikukus. Apem iki bentuke warna-warna, gumantung karo cethakan kang dianggo dening wong kang nggawe apem, kayat kembang mawar, bentuk wajik, bunder, lan liya-liyane. Sansaya ngrembakane jaman saiki, carane masak apem ora amung dikukus nanging uga bisa langsung dipanggang ing panggangan kang wis dibentuk bunder.

2) Ketan Kolak

Ubarampe kaping loro kang bedakake antarane TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah yaiku ketan kolak. Ketan kolak yaiku salah sijine ubarampe

kang ana ing tradhisi nyadran makam mbah Sentono kang ditindakake ing omah. Ubarampe ketan kolak iki ora ana ing tradhisi nyadran mbah Sentono kang ditindakake ing makam. Ubarampe ketan lan kolak gedhang iki ora bisa dipisahake, amarga kalorone nduweni maksud dadi siji kang mangaribawani tumrap manungsa.

4.5 Makna Tatalaku lan Ubarampe TNMS kang Ditindakake ing Makam lan ing Omah

Kadhang kala saben tatalaku kang ditindakake ing sajrone tradhisi kasebut nduweni makna kang bisa mangaribawani. Dene ubarampe kang dibutuhake mesthi nduweni simbol lan makna kang siningid sajeone ubarampe kasebut saengga bisa mangaribawani kanggo masyarakat panyengkuyunge.

4.5.1 Makna Tatalaku TNMS kang Ditindakake ing Makam lan ing Omah

Tatalaku sajrone TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah iku padha-padha nduwe telung rantaman adicara yaiku wiwit titi laksana utawa persiapan, titi laksana utawa acara inti lan titi wasana utawa pungsane adicara.

1) Titi Siyaga TNMS kang Ditindakake ing Makam lan ing Omah

Titi siyaga TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah iku padha yaiku nyepakake piranti-piranti lan ubarampe kang dibutuhake sajrone TNMS. TNMS iki ora perlu golek dina kanggo nindakake tradhisi nyadran, nanging umume TNMS iki ditindakake sepasar utawa seminggu sadurunge dinane nduwe gawe. Bab iki kaya kang diandharake Pak Kusman ing ngisor iki.

“Ora kudu golek tanggal. Wis bisa sakwayah-wayah. Ya ora perlu njaluk ijin sapa wae. Nanging yen pas dinane nduwe gawe kudu golek dina sing apik. Ning pas nyadrane ora perlu golek dina. Asline dina nyadran sing apik kuwi dina kemis sore. Kemis sore kuwi padha kaya dina jemuah. Akeh sing percaya dina jemuah kuwi apik-apike dina. Dadi yen nyadrane dina kemis sore dikarepake muga-muga sing dadi kajate bisa lancar ora enek apa-apa. Nanging yen nyadrane ora pas dina kuwi ya ora apa-apa. Nyadrane kuwi biasane seminggu sadurunge nduwe gawe.” (Mbah Kusman, 5 Januari 2019)

Andharan saka asiling wawanrembug ing ndhuwur nuduhake yen TNMS iki ora perlu golek dina apik kanggo nindakake TNMS. Nanging golek dina iku kanggo dinane nduwe gawe. Dadi kanggo nindakake tradhisi nyadran iki luwih dhisik golek dinane nduwe gawe. Yen wis oleh, banjur sepasar utawa seminggu sadurunge dinane kuwi, wong kang arep nduwe gawe nindakake TNMS iki.

2) Titi Laksana TNMS kang Ditindakake ing Makam lan ing Omah

Ing bab titi laksana sajrone TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah iki nduweni tatalaku kang beda.

TNMS kang ditindakake ing makam diwiwiti kanthi cara mara menyang papan panggonane nyadran yaiku ing makame Mbah Sentono, banjur nindakake obong-obong, nyekar ing makame Mbah Sentono, lan dipungkasi kanthi cara kenduren utawa slametan. Dene TNMS kang ditindakake ing omah diwiwiti kanthi nyepakake ubarampe ing omah banjur nindakake kenduren, lan dipungkasi kanthi cara nyekar ing makame Mbah Sentono.

Nalika nindakake obong-obong juru kajat dedonga ing sanding makame Mbah Sentono.

Sawise obong-obong, adicara sabanjure kang bakal ditindakake dening tukang kajat yaiku nyekar ing makame Mbah Sentono. Nyekar sajrone TNMS kang ditindakake ing makam lan kang ditindakake sawise TNMS ing omah iki nduweni makna kanggo paring pakurmatan marang Mbah Sentono. Bab iki bisa dibuktekake karo asiling wawanrembug ing ngisor iki.

"Nyekar itu maknane ya untuk menghormati Mbah Sentono yang menjadi cikal bakal desa, selain itu ya untuk persembahan terhadap Mbah Sentono. Wong-wong kang wis seda itu kan yang menjadi makanannya adalah kembang setaman itu. Gandane bunga setaman saja yang dimakan. Jadi ini untuk persembahan kepada Mbah Sentono." (Pak Nurjiman, 28 Desember 2019)

"Nyekar iku maknane ya kanggo paring pakurmatan Mbah Sentono kang dadi cikal bakal desa, saliyané iku ya kanggo sesembahan marang Mbah Sentono. Wong-wong kang wis seda iku kang dadi panganane yaiku kembang setaman. Gandane kembang setaman wae kang dipangan. Dadi iki kanggo sesembahan marang Mbah Sentono." (Pak Nurjiman, 28 Desember 2019)

Pethikan asiling wawanrembug ing ndhuwur bisa nuduhake lan ngandharake yen kagiyatan nyekar sajrone TNMS kang ditindakake ing makam sawise TNMS ing omah iki minangka wujud saka rasa paring pakurmatane warga desa Ngrendeng, mligine kanggo warga desa kang arep nduwe gawe marang Mbah Sentono minangka wong kang cikal bakali desa Ngrendeng.

TNMS kang ditindakake ing omah, nyekar ditindakake ing pungkasané adicara. Ing titi laksanane ditindakake kanthi cara kenduren ing omahe wong kang nduwe kajat.

3) Titi Wasana TNMS kang Ditindakake ing Makam lan ing Omah

Ing TNMS kang ditindakake ing makam kenduren ditindakake sawise nyekar, nanging yen ing TNMS kang ditindakake ing omah, kenduren iki ditindakake sadurunge nyekar. Kenduren kang ditindakake sajrone TNMS iki nduweni makna kang beda antarane TNMS kang ditindakake ing makam lan TNMS kang ditindakake ing omah. Kenduren kang ditindakake ing makam

maknane yaiku wujud sodakoh kanggo tangga teparo ing sakiwa tengene warga kang ana ing sanding makame Mbah Sentono.

Kenduren sajrone TNMS kang ditindakake ing omah iki nduweni makna kang beda karo kenduren TNMS kang ditindakake ing makam. Kenduren iki maknane kanggo mangeruhi Mbah Sentono yen arep ana adicara nduwe gawe. Bab iki kaya kang diandharake Mbah Kusman ing ngisor iki.

"Nalika kenduren kuwi ora lali nyebutne jenenge Mbah Sentono pas dongani ngono kae. Kuwi supaya mangeruhi danyange desa Ngrendeng lan muga-muga kajate bisa lancar." (Mbah Kusman, 24 Mei 2019)

Pethikan asiling wawanrembug ing ndhuwur bisa njlentrehake lan mbuktekake adicara kenduren sajrone TNMS kang ditindakake ing omah iku nduweni makna kanggo mangeruhi Mbah Sentono. Senajan nyadrane ora ditindakake ing makam, nanging warga desa kang arep nduwe gawe ora oleh nganti nglalekake Mbah Sentono kang dadi cikal bakal desa Ngrendeng.

4.5.2 Makna Ubarampe TNMS kang Ditindakake ing Makam lan ing Omah

Saben ubarampe nduweni nilai, simbol, makna, lan tujuwan kang wigati lan mangaribawani tumrap masyarakat panyengkuyunge.

1) Makna Ubarampe TNMS kang Ditindakake ing Makam

a) Ambeng Sekul Suci Ulam Sari

Ambeng sekul suci ulam sari iki isine sega gurih kang diwadahi waku kanthi lawuh ingkung utawa pitik jawa sarta ana tambahan lawuh kancang, srendeng, endhog, sambel goreng kenthang lan mie. Ambeng sekul suci ulam sari iki kanggo nyodakohi Nabi Muhammad SAW sagarwa putra lan sahabate. Supaya luwih gamblang bisa dideleng pethikan ing ngisor iki.

"Ambeng iku kanggo sodakohan. Ambeng sekul suci ulam sari menika sodakah dhumateng kanjeng Nabi Muhammad lan sagarwane" (Pak Nurjiman, 28 September 2019)

Saka rong pethikan asiling wawancara ing ndhuwur cetha yen ambeng sekul suci ulam sari minangka salah sawijine ubarampe kang nduweni maksud lan makna kanggo paring sodakoh marang Nabi Muhammad SAW lan garwane sarta para sahabate. Tujuwane supaya pikantuk barokahe Nabi Muhammad, saengga apa kang dikarepake dening wong kang nduwe kajat bisa diijabah dening Gusti Allah lan adicara kang bakal ditindakake bisa lancar.

b) Menyan lan Damen

Masyarakat desa Ngrendeng percaya yen menyan kang wis diobong bisa kanggo celuk-celuk lan nekakake bangsa lelembut kasebut sahigga bisa paring pangestu supaya apa kang dadi kajat utawa kekarepane bisa

kalaksanan kanthi lancar tanpa ana alangan. Bab iki kaya kang diandharake dening Mbah Kusman ing ngisor iki.

"Menyan karo damen kuwi kanggo celuk-celuk, kanggo ngundang. Dadi jenenge dupa kuwi bageyane bangsa lelembut. Kaya yen neng jaranan ngono kae mesthi obong-obong, ya kuwi kanggo nyeluk bangsa lelembut ngono." (Mbah Kusman, 13 Juli 2019)

Adhedhasar saka andharan ing ndhuwur menyan iku ana gegayutane karo bangsa lelembut, dene damen ing kene minangka piranti jejangkep kanggo ngobong menyan kasebut. ing sajrone TNMS iki, menyan lan damen minangka ubarampe sarta piranti kang digunakake kanggo celuk-celuk bangsa lelembut ing tradhisi nyadran iki ora liya yaiku Mbah Sentono.

c) **Kembang Setaman**

Kembang setaman sajrone TNMS iki nduweni piguna kanggo paring pakurmatan marang leluhur yaiku mbah Sentono kang wis dadi cikal bakal kang mbakali anane desa Ngrendeng. Bab iki kaya kang diandharake Mbah Kusman ing ngisor iki.

"Kembang setamane kuwi mengko didongani dhewe karo tukang kajat khusus, tujuwane ya padha muga-muga apa sing dadi kajate wong sing nduwe kajat kuwi diparingi lancar, aman, tentram saka barokahe kembang setaman kuwi. Kuwi enek dongane dhewe ndhuk." (Mbah Kusman, 13 Juli 2019)

Saka pethikan wawanrembug ing ndhuwur bisa nuduhake yen kembang setaman iki ubarampe kang wigati lan ora oleh dilalekake. Nalika nindakake TNMS iki, kembang setaman bakal didongani karo tukang kajat lan nduweni makna kanggo pikantuk barokah saka kembang setaman kasebut.

d) **Cok Bakal**

Miturut kapercayaane warga desa Ngrendeng, cok bakal nduwe makna kanggo mangeruhi kang mbaureksa utawa kang mbabad desa Ngrendeng yen arep ana adicara. Yen ora ana cok bakal, danyang utawa kang mbaureksa bisa ngganggu wong kang arep nduwe kajat kasebut. Mula ubarampe cok bakal iki wajib ana lan kudu di cepakake. Bab iki kaya asiling wawancara ing ngisor iki.

"Cok bakal badhe setetes. Maknane endhog kuwi ibarate sek utuh sek ungu ngunu kuwi lo mbak. Cok bakal kuwi kanggo njaluk ngapura sing nduwe gawe lan sak kulawargane karo sing cikal bakal iku mbak." (Pak Modo, 28 September 2019)

Andharan asiling wawanrembug ing ndhuwur cetha yen cok bakal utawa kang diarani cok bakal badheg setetes iki isine kembang, endhog lan badheg. Mula saperangan wong ana kang nduweni pamanggih yen cok bakal iki saliyan kanggo mangeruhi Mbah Sentono

minangka sing cikal bakal uga nduweni tujuwan kanggo wong sing arep nduwe kajat lan kulawargane njaluk ngapura marang sakabehe dosa kang wis lakoni sasuwene urip.

e) **Gedhang Raja**

Gedhang raja setangkep iki nduweni makna kanggo aweh pakurmatan marang cikal bakal kang mbakali anane desa Ngrendeng lan uga para leluhur kang wis tilar donya. Saliyan kanggo aweh pakurmatan, gedhang raja iki uga nduweni makna kanggo nyodakohi siti fatimah kang dadi panutane wong wadon ing ajaran islam. Kaya andharan ing ngisor iki.

"Pisang raja itu untuk mangeruhi siti fatimah. (Pak Nurjiman, 28 September 2019)"

"Gedhang raja iku kanggo mangeruhi siti fatimah. (Pak Nurjiman, 28 September 2019)"

Asiling saka wawanrembug ing ndhuwur nuduhake gedhang raja setangkep iku mujudake barokahe siti fatimah minangka panutane wong wadon supaya saka barokahe kuwi, apa kang dadi kajate wong kang arep nduwe gawe wiwit awal nganti pungkasan bisa lancar, aman lan tentram.

2) **Makna Ubarampe TNMS kang Ditindakake ing Omah**

a) **Apem**

Apem iki asale saka basa Arab "*ngahwun*" kang artine ngapura. Dadi anane ubarampe apem iki nduweni makna kanggo njaluk ngapura marang sakabehe dosa-dosa. Apem iki umume ana ing tradhisi kang ana gegayutane karo leluhur kang wis seda. Njaluk ngapura kang dimaksud ing kene yaiku njaluk ngapura kanggo dosane wong-wong kang wis seda utawa wong-wong kang dikirim donga. Pandongane supaya wong-wong utawa leluhur kang wis seda ing alam akhirat bisa urip tentrem lan ora kelingan donya maneh.

b) **Ketan kolak**

Ketan kolak iki rong jinis panganan kang didadekake siji lan bisa ndadekake makna kang sinigid kanggo masyarakat, mligine kanggo wong kang arep nduwe gawe. Ketan kolak iki maknane kanggo mulyakake tri tunggal yaiku amanah, amarah, lan mutmainah. Kaya andharan ing ngisor iki.

"Ketan kolak kuwi ya makna mulyakake tri tunggal (amanah, amarah, mutmainah). Dadi telu telune kudu dimulyakne, supaya sing maha Kuwasa ya mbalesi manfaate nng sohibul kajat kuwi tujuwane apa." (Mbah Kusman, 24 Mei 2019)

Adhedhasar asiling wawanrembug ing ndhuwur, cetha yen ketan kolak nduweni teges yaiku kanggo mulyakake tri tunggal yaiku amanah, amarah, lan mutmainah. Tri tunggal yaiku sipat-sipat kang ana ing sajrone awake manungsa. Amanah yaiku minangka manungsa kudu bisa dadi patuladan kanggo wong liyane, nafsu amarah yaiku sejatine sesabar-sabare manungsa

mesthi tetep nduweni sipat marah, lan nafsu mutmainah yaiku nafsu kang ngajak manungsa supaya tetep ngibadah lan ora lali marang Gusti Kang Maha Kuwasa.

4.6 Piguna TNMS tumrap Masyarakat

Tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki nduweni piguna tartamtu kanggo masyarakate. Kanggo ngandharake fungsi folklor sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki yaiku nggunakake teori kang diandharake dening Bascom.

4.6.1 TNMS minangka Alat Proyeksi

Sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki pancen menahi pangarep-arep marang masyarakat penyengkuyunge supaya tansah pinaringan slamet lan lancar nalika nindakake sawijining pakaryan. Bab iki bisa dideleng saka andharan asiling wawanrembug ing ngisor iki.

“Sing mrono ora kabeh warga desa, nanging saben wong duwe kajat kuwi mangeruhi leluhur kono, hla wong mbahe pra yo kudu dijaluki pendonga. Sing nglaksanakake ya wong sing duwe kajat, njaluk doa restu muga-muga kajat sing rono kuwi karo Gusti Allah diwenahi kelancaran, tujuwane muga-muga lek nduwe kajat kuwi diparingi slamet lan lancar, sing maringi Gusti Allah lo ya dudu mbah Sentono, kuwi mung lantaran.” (Mbah Kusman, 24 Mei 2019)

Saka rong asiling wawanrembug ing ndhuwur bisa nuduhake yen tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki nduweni pangarep-arep marang wong kang nduwe gawe lan masyarakate yaiku kanggo nolak bebaya. Masyarakat Ngrendeng percaya yen desa Ngrendeng iki dijaga karo Mbah Sentono minangka wong kang dadi cikal bakal anane desa Ngrendeng.

4.6.2 TNMS minangka Alat Pengesahe Budaya

Tradhisi iki ditindakake nalika bersih desa, labuh pari lan uga nalika ana pawongan kang nduwe gawe. Kabeh tradhisi kuwi tujuwane yaiku kanggo njaluk slamet lan uga wujud rasa syukur marang Gusti Allah. Bab iki bisa dibuktekake saka andharan ing ngisor iki.

“Lek biasane tradhisi nyadran neng Ngrendeng kuwi nalika bukak sawah, labuh pari, bersih desa utawa bersih dewa nagari, nalika wong nduwe kajat. Kuwi kabeh kanggo ngaweruhi utawa istilahe nyambung rasa.” (Bapak Nurjiman, 28 September 2019)

Saka andharan Pak Nurjiman ing ndhuwur bisa nuduhake yen tradhisi nyadran makam Mbah Sentono ora mung ditindakake nalika ana wong desa Ngrendeng kang arep nduwe gawe wae, nanging uga nalika ana bersih desa, labuh pari lan uga bukak sawah. Kabeh kuwi minangka wujud saka rasa syukur marang Gusti Kang Maha Kuwasa kang tansah njaga desa Ngrendeng tetep aman lan tentrem sarta para warga desa Ngrendeng kang mayoritas tani bisa pikantuk asil panen kang akeh.

4.6.3 TNMS minangka Sarana Pendhidhikan

Saliyane ing lingkungan kulawarga, pendhidhikan uga bisa saka lingkungan masyarakat. Ing kene lingkungan uga nduweni pangaribawa gedhe tumrap pamikiran anak. Kaya ing tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki uga bisa kanggo sarana ndhidhik para pamudha ngenani kahanan desane wiwitsaka asal-usul utawa sejarane desa. Sakabehe rantaman adicara kang ana ing tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki nduweni pangaribawa lan bisa dijupuk paedha kanggo urip ing bebrayan. Bab iki bisa dibuktekake saka andharan Mbah Kusman ing ngisor iki.

“Sapa wae oleh melu, ya bocah, wong enom. Nanging utamane ya para sesepuh-sesepuh kuwi. Pokok warga desa Ngrendeng oleh melu nyadran.” (Mbah Kusman, 5 Januari 2019)

Pethikan asiling wawanrembug ing ndhuwur bisa nuduhake yen sakabehe masyarakat desa Ngrendeng bisa lan oleh melu adicara TNMS iki tanpa ana kang dikiwane. Bocah-bocah cilik, enom oleh melu nyengkuyung, nanging para wong tuwa lan sesepuh isih tetep kang dadi utama, amarga dianggep wong kang ngerti bab tradhisi kasebut.

4.6.5 Piguna Liyane

Piguna tambahan utawa piguna liyane kang tuwuh sajrone TNMS iki ana telu, yaiku piguna religi, piguna ekonomi lan piguna kanggo nglestarekake tradhisi.

4.6.5.1 Piguna Religi

Salah sawijine tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang uga nduweni nilai religi. Bab religi ing tradhisi iki ana gegayutane karo wujud rasa syukur marang Gusti Kang Maha Kuwasa kang menahi nikmat marang warga desa Ngrendeng. Bab iki bisa dibuktekake saka andharan ing ngisor iki.

“yang kedua itu dari segi religi yaitu ungkapan rasa syukurnya. Rasa syukur kepada Gusti Allah yang telah memberikan hasil panen yang melimpah untuk desa Ngrendeng sendiri, itu kalau labuh pari misalnya. Bagi warga desa sing arep nduwe gawe ya sebagai wujud rasa syukur karena masih diberi sehat sehingga bisa melaksanakan kajatnya. Kalau bersih desa ya seperti yang saka katakana tadi, rasa syukur karena warganya selalu damai.” (Pak Nurjiman, 1 November 2019)

“Kaping pindo iku saka nilai religi yaiku ungkapan rasa syukure. Rasa syukur marang Gusti Allah kang wis menahi asil pasnen kang akeh kanggo desa Ngrendeng, iku yen labuh pari umpamane. Kanggo warga desa kang arep nduwe gawe ya minangka wujud rasa syukur amarga isih diwenahi sehat sahingga bisa nindakake kajate. Yen bersih desa ya kaya kang wis takandharake mau, rasa syukur amarga wargane mesthi damai.” (Pak Nurjiman, 1 November 2019)

Saka andharan ing ndhuwur bisa dijlentrehake yen nilai religi kang ana ing sajrone tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki uga nduweni nilai religi minangka wujud rasa syukur.

4.6.5.2 Piguna Ekonomi

Adicara tradhisi nyadran iki nduweni paedah kanggo warga desa kang melu ing adicara nyadran kasebut yaiku andum berkat sawise kenduren minangka wujud saka anane fungsi ekonomi ing sajrone Tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki. Kaya kang diandharake Bapak Nurjiman ing ngisor iki.

"Nilai ekonomi itu juga ada untuk nyadrannya itu. Yaiku untuk bisa meringankan atau memberikan atau bisa berbagi rejeki kepada orang lain. Setelah kenduren itu kan ada andum berkat. Itu yang termasuk nilai ekonominya." (Pak Nurjiman, 1 November 2019)

"Fungsi ekonomi iku uga ana kanggo nyadrane. Yaiku kanggo bisa ngenthengake utawa menehi utawa bisa uga bagi-bagi rejeki marang wong liya. Sawise kenduren ngon kae ana andum berkat ngono kae. Iku kang kalebu fungsi ekonomine." (Pak Nurjiman, 1 November 2019)

Saka andharan asiling wawanrembug ing ndhuwur bisa nuduhake yen tradhisi nyadran uga nduweni fungsi ekonomi. Dadi kang dimaksud fungsi ekonomi sajrone tradhisi nyadran iki yaiku nalika andum berkat iku mau. Warga desa arep nduwe gawe lan nindakake tradhisi kuwi bisa bagi-bagi berkah marang wong liya, amarga adicara kenduren lan andum berkat iku dianggep minangka sodakoh.

4.7 Owah-owahan sajrone TNMS

Ing jaman kang wis modern kaya saiki, akeh tradhisi utawa upacara adat kang wis ngalami owah-owahan. Owah-owahane bisa saka tata laksana, ubarampene, utawa liya-liyane. Salah sawijine tradhisi kang ngalami owah-owahan yaiku tradhisi nyadran makam Mbah Sentono ing desa Ngrendeng, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung. Ing tradhisi nyadran iki, ana saperangan bab kang ngalami owah-owahan. Bab kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

4.7.1 Owah-owahan Panggonan

Tradhisi nyadran ing desa Ngrendeng iki ngalami owah-owahan ing babagan panggonan. Senajan isih ana saperangan warga kang nindakake nyadran ing makame Mbah Sentono, nanging ora sithik warga kang nindakake tradhisi nyadran kasebut ing omah. Bab iki cundhuk karo apa kang diandharake bapak Nurjiman ing ngisor iki.

"Bedane tradhisi nyadran sekarang sama jaman dulu itu dibagian tempatnya Mbak. Kalau jaman dulu kan semua masyarakat Ngrendeng yang mau nyadran selalu datang ke Kenthos. Tapi kalau sekarang ada sebagian masyarakat yang

melaksanakan tradhisi tersebut di rumah masing-masing." (Bapak Nurjiman, 1 November 2019)

"Bedane tradhisi nyadran saiki karo jaman biyen kuwi ana ing bageyan papan panggonan Mbak. Yen jaman biyen kabeh masyarakat Ngrendeng kang arep nyadran mesthi mara menyang Kenthos. Nanging yen saiki ana seperangan masyarakat kang nindakake tradhisi kasebut ing omahe dhewe-dhewe. (Bapak Nurjiman, 1 November 2019)

Pethikan wawanrembug karo Bapak Nurjiman ing ndhuwur bisa nuduhake yen owah-owahan tradhisi nyadran ing desa Ngrendeng iku ana ing babagan papan panggonane. Bab iki wiwit ana nalika melbune agama Islam ing desa Ngrendeng. Masyarakat wiwit duweni pamikiran yen bab kasebut kliru, bab kuwi padha wae kaya nyembah karo saliyane Gusti kang Maha Kuwasa. Mula saka kuwi tradhisi nyadran makam Mbah Sentono ngalami owah-owahan.

4.7.2 Owah-owahan sajrone Ubarampe

Ing tradhisi nyadran Mbah Sentono iki saliyane anane owah-owahan bab papan panggonan, uga ana owah-owahan ing babagan ubarampe. Ananging babagan ubarampe kang dimaksud dudu ing bageyan sesajene, namung bageyan carane nyepakake lan wadhah kanggo nyepakake ubarampene kasebut. Bab iki kaya kang diandharake dening Mbah Kaidi ing ngisor iki.

"Ya sakjane meh sajumlah nanging lek saiki didhewe-dhewene. Lek sing asli ya didadekne siji ngono kae. Segane mesthi sega gurih, trus iwake mesthi dimasak lodho ngono kae. (Mbah Kaidi, 8 November 2019)"

Andharan ing ndhuwur bisa nuduhake yen owah-owahan tradhisi nyadran babagan ubarampe kang dimaksud yaiku ora saka cacah ubarampe, nanging ana ing carane nyepakake sadurunge tradhisi nyadran kasebut ditindakake. Anane owah-owahan iki uga ora liya amarga anane pangrembakane jaman kang saya taun saya canggih iki. Wadhah-wadhah panganan kang maneka warna bentuk lan jinise ndadekake masyarakat kepincut.

PANUTUP

Ing bab kang pungkasan iiki bakal ngandharake ngenani dudutan lan pamrayoga kanggo para pamaca supaya bisa mangerteni lan ndadekake patuladhan ngenani tradhisi nyadran makam Mbah Sentono kang ditindakake ing makam lan ditindakake ing omah. Kanggo luwih jangeke ana ing ngisor iki.

Dudutan

Saka dhata-dhata kang wis diklumpukake sasuweme panliten iki lan dijlentrehake ing bab sadurunge, mula bisa didudut asiling panliten. Kaya kang wis dijlentrehake

ngenani tradhisi nyadran makam Mbah Sentono ing desa Ngrendeng, kecamatan Gondang, kabupaten Tulungagung, asile bisa diandharake kaya ing ngisor iki.

Tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki kalebu salah sawijine kabudayan kang wis turun temurun saka para leluhur. Tradhisi nyadran iki wis tuwuh lan ngrembaka ing desa Ngrendeng wiwit biyen. Mula bukane tradhisi nyadran iki sesambungan karo critane jaman biyen Mbah Sentono minangka pawongan sekti kang mbabad lan dadi cikal bakal anane desa Ngrendeng. Mulane para warga isih tetep nguri-uri tradhisi kasebut nganti samangke kanggo paring kurmat marang Mbah Sentono. TNMS iki akeh ditindakake nalika musim kawin ing desa Ngrendeng.

Tatalaku sajrone TNMS ana loro, yaiku tatalaku TNMS kang ditindakake ing makam lan TNMS kang ditindakake ing omah. Kalorone nduwe tatalaku kang padha, yaiku ana titi siyaga, titi laksana, titi wasana.

Ubarampe kang dibutuhake duweni pambeda antarane TNMS ing makam lan ing omah. TNMS ing makam, ubarampene yaiku (1) ambeng sekul suci ulam sari, (2) menyan lan damen, (3) kembang setaman, (4) cok bakal, (5) jenang, (6) Mule metri, (7) buceng kuwat, lan (8) gedhang raja setangkep. Dene TNMS kang ditindakake ing omah ubarampene padha kaya ing makam nanging ana tambahan ubarampe yaiku ana ubarampe apem lan ketan kolak.

Bab makna sajrone tatalaku lan ubarampe, TNMS iki uga nduweni maknane dhewe-dhewe saben nindakake TNMS lan uga saben ubarampene. Makna tatalaku TNMS kang ditindakake ing makam lan ing omah iku padha. Dene babagan ubarampe sajrone TNMS iki uga nduweni makna ing saben ubarampene. Saben-saben ubarampe kang dibutuhake sajrone TNMS iki nduweni maknane dhewe-dhewe. Ana saperangan ubarampe kang ora bisa dipisahake antara siji lan siji. Nanging uga ana saperangan ubarampe kang amung minangka jejangkep.

Piguna sajrone TNMS iki nggunakake teori kang diandharake Bascom sajrone (Danandjaja, 1984: 19). Miturute Bascom piguna sajrone kabudayaan, yaiku: 1) minangka *sistem proyeksi*, yaiku minangka piranti pamawas angen-angen saka *kolektif*, (2) minangka sarana pengesahe budaya, (3) minangka sarana pendhidhikan, lan (4) minangka pameksa lan ngawasi supaya norma-norma masyarakat bisa diugemi kanthi *kolektif*. Dene piguna panyengkuyung liyane sajrone TNMS iki ana telu, yaiku (1) piguna religi, (2) piguna ekonomi, lan (3) piguna kanggo nglestarekake tradhisi.

Anane pangrembakane jaman, uga mangaribawani tumrap tradhisi nyadran. TNMS kang ana ing desa Ngrendeng iki uga ngalami owah-owahan. Owah-owahan kasebut manggon ana ing papan panggonane lan ing bab wadhah ubarampe kang digunakake ing sajrone tradhisi nyadran kasebut. Tradhisi nyadran ing jaman samangke ora mung disengkuyung dening kawula tuwa, nanging nom-noman ing desa Ngrendeng uga melu nyengkuyung. Bab iki nuduhake yen tradhisi nyadran iki panggah diuri-uri dening

masyarakat desa Ngrendeng lan isih diajarake marang anak lan putune.

Pamrayoga

Saka panliten iki, panliti nduweni pangarep-arep kanggo pamaca supaya mangerteni ngenani salah sawijine tradhisi kang ana ing desa Ngrendeng yaiku tradhisi nyadran Mbah Sentono lan bakal terus nindakake tradhisi kasebut. Kanggo instansi-instansi pamarenteh supaya ndadekake tradhisi-tradhisi dhaerah kasebut bab kang wigati ana ing dhaerah sahingga bisa dadi sarana pasinaon kanggo panguripane manungsa. Anane panliten ngenani tradhisi nyadran makam Mbah Sentono iki uga dadi salah sawijine cara kanggo nguri-nguri kabudayan Jawa supaya ora ilang amarga jaman lan bisa tansah luwih ngrembaka.

KAPUSTAKAN

- Arikunto, Suharsini. 2010. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta
- Danandjaja, James. 1984. *Folklor Indonesia Ilmu Gosip, Dongeng dan lain-lain*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti.
- Danandjaja, James. 2002. *Folklor Indonesia (Ilmu Gosip, dongeng, dan lain-lain)*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti
- Endraswara, Suwardi. 2009. *Metodologi Penelitian Folklor*. Yogyakarta: Media Pressindo
- Herusatoto, Budiono. 1984. *Simbolisme Dalam Budaya Jawa*. Yogyakarta: Hanindita
- Koentjaraningrat. 1987. *Sejarah Teori Antropologi*. Jakarta: UI-Press
- _____. 1994. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka
- _____. 2009. *Pengantar Antropologi*. Jakarta: Rineka Cipta
- Luxemburg. 1989. *Pengantar Ilmu Sastra*. Jakarta: PT Gramedia
- Maryaeni. 2005. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Jakarta: Bumi Aksara
- Moleong, Lexy. J. 2011. *Metodologi Penelitian Kualitatif (Edisi Revisi)*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya
- Maulidiyah, Suci. 2018. *"Tradhisi Ila-ila ing Pasareyan Mbah Ratu Ayu Kecamatan Taman Kabupaten Sidoarjo"*. Skripsi. FBS, Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Universitas Negeri Surabaya

- Poerwadarminta W.J.S. 1976. *Kamus Umum Bahasa Indonesia*. Jakarta: PN Balai Pustaka
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Stilistika (Kajian Puitika Bahasa, Sastra dan Budaya)*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Soekanto, Soerjono. 1993. *Beberapa Teori Sosiologi tentang Struktur Masyarakat*. Jakarta: PT Raja Grafindo Persada
- Spradley, James. 2007. *Metode Etnografi*. Yogyakarta: PT Tiara Wacana.
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: Unesa Unipress bekerja sama dengan Citra Wacana
- Suwarni lan Sri Wahyu Widayati. 2015. *Mengenal Sekilas Tradhisi Jawa*. Surabaya: Bintang Surabaya.
- Sugiyono. 2011. *Metodologi Penelitian Kuantitatif Kualitatif dan R & D*. Bandung: Alfabeta
- _____. 2014. *Memahami Penelitian Kualitatif*. Bandung: Alfabeta
- Shinta, Ayu Alif Dewi. 2018. *"Tradhisi Suran Gunung Kawi Desa Wonosari, Kecamatan Wonosari, Kabupaten Malang"*. Skripsi. FBS, Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Universitas Negeri Surabaya
- Teeuw, A. 1984. *Sastra dan Ilmu Sastra, Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: Pustaka Jaya.
- Yudha, Rama Ditya Pranandha. 2017. *"Tradhisi Sinongkelan ing Desa Prambon Kecamatan Tugu Kabupaten Trenggalek"*. Skripsi. FBS, Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Universitas Negeri Surabaya
- SUMAN INTERNET
- Cakiel, Heru. 2019. *Pengertian Budaya Lokal Menurut Para Ahli dan Contohnya*. Artikel Online. Diakses tanggal 16 April 2019. Sajrone <https://jagad.id/definisi-budaya-lokal-dan-contoh/>
- Suluh, Seniorita Dewi. 2011. *"Subjek dan Objek Penelitian"*. Artikel Online. Diakses tanggal 18 April 2019. Sajrone https://www.academia.edu/25848592/SUBJEK_DAN_OBJEK_PENELITIAN
- Simanullang, Erik Pandapotan. 2015. *"Kajian Budaya dan Interaksi Simbolik"*. Artikel Online. Diakses tanggal 23 Mei 2019. Sajrone <http://erpandsima.blogspot.com/2015/11/kajian-budaya-dan-interaksi-simbolik.html>
- Huda, N. 2016. *"Bab II Tradisi dan Sedekah"*. Jurnal Online. Diakses tanggal 16 Desember 2019. Sajrone <http://eprints.walisongo.ac.id/5827/3/BAB%20II.pdf>
- Widyastuti, W. 2011. *"Bab II Kajian Pustaka"*. Jurnal Online. Diakses tanggal 16 Desember 2019. Sajrone http://etheses.uin-malang.ac.id/1916/5/07210093_Bab_2.pdf
- Widyastuti, W. 2011. *"Bab III Metode Penelitian"*. Jurnal Online. Diakses tanggal 18 Desember 2019. Sajrone <https://eprints.uny.ac.id/18427/5/5.%20BAB%20III.pdf>
- Marzuki. 2001. *"Tradisi Dan Budaya Masyarakat Jawa Dalam Perspektif Islam"*. Jurnal Online. Diakses tanggal 16 Desember 2019. Sajrone <http://staffnew.uny.ac.id/upload/132001803/lainlain/Dr.+Marzuki,+M.Ag.+Tradisi+dan+Budaya+Masyarakat+Jawa+dalam+Perspektif+Islam.pdf>
- Noviadi, Andri. 2012. *"Bab III Metode Penelitian"*. Jurnal Online. Diakses tanggal 18 Desember 2019. Sajrone http://repository.upi.edu/8208/4/t_bind_1004876_chapter3.pdf